

A. A. UMANSKA, PhD Student

E-mail: umanska.anna95@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5596-0605>

M.S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

4, Triokhsviatytska Street, Kyiv, 01601, Ukraine

THE KULTUR-LIGE'S ROLE IN THE YIDDISH LANGUAGE DEVELOPMENT IN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC AND THE EARLY SOVIET PERIOD: FROM THE EPOCH OF EXPERIMENTATION TO IDEOLOGICAL RESTRICTIONS

The purpose of the research: The proposed article aims to highlight the contribution of the educational organization Kultur-Lige to the development of the Yiddish language in the Ukrainian People's Republic and the early Soviet period.

Methods of the research: The methodological basis of the research is Karl Mannheim's theory of generations, helping to analyze the motivational aspirations of the Kultur-Lige figures in the context of the Yiddish culture creation.

Scientific novelty: The novelty of the research lies in the specification of a topic that was not covered in the national scientific literature. In addition, the study analyzed several Yiddish-language sources that still need to be introduced into the national scientific community.

Conclusions: During the Kultur-Lige formation in the period of Ukrainian People's Republic and the first years of the Soviet regime, the creation of Yiddish educational institutions, and the development of literature and theatre were free and experimental. However, with the Soviet establishment, cultural policy towards Yiddish began to transform. The authorities began to dictate the course of development to all Jewish organizations, which led to the liquidation of the Kultur-League and the actual eradication of national elements from Yiddish culture and education.

Key words: *Kultur-Lige, Yiddish schools, Yiddish literature, Jewish theatre.*

References

1. Estraikh, O. Culture in Yiddish language. Kyiv: Dukh i Litera, 2015. 320 p. (in Ukrainian).
2. Kazovskyi, H. Book Graphics of the Kultur-Lige Artists. Kyiv: Dukh i Litera, 2011. 240 p. (in Ukrainian).
3. Meleshkina I. Wandering Stars in Ukraine. Pages from the History of Jewish Theater. Kyiv: Dukh i Litera, 2019. 304 p. (in Ukrainian).
4. New Theater-Studio. Newspaper „Communist”. 1919, August 24 (in Russian).
5. Altshuler M. Soviet Jewry on the Eve of the Holocaust: A Social and Demographic Profile. Jerusalem: Ahva Press, 1998. 346 p.
6. Goldsmith E. Modern Yiddish culture: the story of the Yiddish language movement. New York: Fordham University Press, 2000. 321 p.
7. Halevy. Z. Jewish schools under czarism and communism: A struggle for cultural identity. New York: Springer Publishing Company, 1976. 298 p.
8. Mannheim K. Essays on the Sociology of Knowledge. London: Routledge & K. Paul, 1952. 272 p.
9. Shmeruk C. Yiddish literature in the U.S.S.R. / The Jews in Soviet Russia Since 1917. London: Oxford University Press, 1970. P. 232–268.
10. Silberfarb M. The Jewish Ministry and Jewish National Autonomy in Ukraine. Kiev, 1918–1919. New York: Aleph Press, 1993. 115 p.
11. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.
12. Kyiv State Archive.
13. State Archive of the Kyiv Region.

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 02.02.2024.

Текст затверджено до друку 16.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.

О. Є. ЗУБКО, канд. іст. наук,
старший викладач кафедри всевітньої історії та археології
e-mail: zubkoolga5@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>
Донецький національний університет ім. Василя Стуса (Вінниця)
вул. Грушевського, 2 м. Вінниця, 21050, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕТЕКТИВ (РАДЯНСЬКИЙ ТА ЕМІГРАЦІЙНИЙ): ІСТОРІЯ ТА ПРАГМАТИКА (1920–1930 рр.)

Завдання наукового дослідження. Вивчення українських радянських та еміграційних літературних смаків, що змінювалися під тиском історичних реалій у 1920 – 1930-х рр. Розмежування понять «український радянський детектив» та «українські еміграційні сенсаційні повісті».

Методологія дослідження та наукові підходи. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, об'єктивності, всебічності, цілісності, системності, а також на використання методів аналізу та синтезу, історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного.

Основні результати здійсненого в межах статті дослідження. У статті з'ясовано, що у 1920-х рр. «гору» брав радянський детектив, представлений Володимиром Винниченком, Дмитром Бузьком, Георгієм Даниловичем, Юрієм Смоличем. В сюжетних лініях радянського детективу було чимало автобіографічних алюзій. Винниченківський роман «Поклади золота» викликав інтерес через тасмнічі шахрайські афери героїв, в котрих впізнавалися корупція доби Директорії. В оповіданні «Льоля» Дмитра Бузька прочитувалося поворотництво автора та його неприховане бажання звести рахунки з причетними до «супруніади». «Провокатор» Георгія Даниловича був першою спробою першості в такому літературному жанрі як суто класичний детектив. А ось Юрій Смолич інтригував шпигунством (детективна повість «Півтора людини») та фантастикою (детективна повість «Господарство доктора Гальванеску»).

В 1930-х в український радянський детектив поцілила підступна куля партійних ідеологів, за що дуже діставалося Юрію Шовкоплясу з його лікарем Піддубним, бо ж в радянському детективі категорично не могло бути ніяких маніяків, гвалтівників, розкрадачів соціалістичної власності чи якихось кримінальних побутових сюжетів.

Натомість, 1930-ті роки були роками еміграційних сенсаційних повістей. Українські вихідці на Європейському континенті в той час зачитувалися творами Григорія Лужицького, котрий «не вигадував велосипеда», а продовжував пропагувати славетне українське минуле, додаючи до нього нових українських героїв – власне самих пересічних емігрантів-борців-детективів. Серед його сенсаційних повістей найбільш відомі: «Перша ніч» (1928), «Товариші усміху» (1929), «Кімната з одним входом» (1931), «Годинник з надбитим склом» (1933), «Стріл у ночі» (1934), «Гальо!.. Гальо!.. Напад на банк!» (1935); трилогія «Багрянний хрест» (1931 – 1937).

Оригінальність та практичне значення. Читання книг як психологічна розрядка та відволікання від стресових ситуацій українцями по обидва боки кордону в період між двома світовими війнами – наочний приклад практичності та інтелектуального задоволення, що є вагомим і в наш час.

Перспективи вивчення проблеми. Вивчення літературних уподобань українських радянських читачів та українців-емігрантів у 1920 – 1930-х рр. як рекреації є перспективним у ракурсі такого наукового напрямку як історія повсякдення, що досліджує умови життя, праці та відпочинку, а також фактори, що впливають на формування свідомості та норм поведінки, соціально-політичні уподобання тощо переважної більшості населення («пересічних людей», «безіменних», «мовчазних») тієї чи іншої країни в той чи інший історичний період.

Ключові слова: детектив, сенсаційні повісті, період між двома світовими війнами, радянський читач, читач-емігрант, історія повсякдення.

Як цитувати: Зубко О. Є. Український детектив (радянський та еміграційний): історія та прагматика (1920–1930 рр.). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2024. Вип.38. С.31-40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-04>

In cites: Zubko O. Y. (2024). Ukrainian detective (Soviet and emigre): History and pragmatics. (1920–1930). *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences, Issue 38, (31-40)*, DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-04>

Постановка проблеми. Ведучи мову про детектив (повість або роман), мусимо акцентувати увагу на тому, що цей літературний жанр у 1920–1930 рр. як в Радянській Україні, так і серед українців-емігрантів у міжвоєнній Чехословаччині буде розглядатися нами у двох контекстах: літературному та історичному.

Розквіт детективу як літературного жанру припадає на ХІХ століття. Перший в історії світової літератури детектив американського письменника Едгара Аллана По (1809 – 1849) – «Вбивства на вулиці Морг» був опублікований 20 квітня 1841 р. у філадельфійському журналі *Graham's Ladies 'and Gentlemen's Magazine*. Після публікації цієї детективної повісті детективні оповідання почали переростати в романи. Першість здобуває роман «Місячний камінь» (1868) англійського письменника Вілкі Коллінза (1824 – 1889). А найвідоміший вигаданий детектив Шерлок Холмс вперше з'явився на сторінках повісті «Етюд в багрових тонах» сера Артура Конан Дойла (1859 – 1930) в 1887 р.

У ХІХ столітті детектив з'явився і в Україні. Щоправда не як жанр, а як професіонал-слідчий. Ним виявився письменник Олекса Стороженко (1806 – 1874), котрий за життя уславився дотепними анекдотами про вуса й романтичними історіями про закоханих чортів, а ще надзвичайною силою – завиграшки піднімав десять пудів та гнув двогривенники. Відбувши армійську службу, він працював чиновником з особливих доручень при київському генерал-губернаторові Бібікові, а згодом у Міністерстві внутрішніх справ. Помер дійним статським радником (ця посада відповідала посаді армійського бригадира, військово-морського капітана-командора, цивільного віце-директора департаменту, віце-губернатора, голови казенної палати – О. З.).

Обіймаючи високі посади, Олекса Петрович розплутав багато складних і важких справ. Детективну практику Стороженко любив, відзначаючи, що «розкриття злочинів дає йому велику насолоду і це – головна нагорода за його працю» [11, с. 5].

На жаль, українська література у ХІХ столітті змушена була вирішувала багато соціальних та національних проблеми: вона страждала, вболівала, боролася. А сам Стороженко залишився в українській літературі, насамперед, як автор роману-хроніки «Брати-близнюки» (1857) та «Українських оповідань» (1863).

ХХ століття розпочалося вже із затишного англійського роману-містерії 1920-х рр., коли вперше на літературну арену вийшла міс Марпл, героїня творів письменниці Агати Крісті (1890 – 1976). Окремо в це десятиліття набули популярності й інші герої-детективи, такі як лорд Пітер Уїмс (вигаданий аристократ в серії детективних романів і оповідань Дороти Лі Сейерс (1893 – 1957)) і Еллері Квін (творчий псевдонім американського письменника Данієля Натана (1928 – 1999)). А ось 1930-ті, які іноді ще називають золотою епохою детективних

історій, знаменні романами Дешилла Гемметта (1894 – 1961), Реймонда Чандлера (1888 – 1959) і Мікі Спіллейна (1918 – 2006).

Аналіз останніх досліджень з теми. Детективу, як літературному вподобанню українських радянських читачів і українських політичних емігрантів на європейському континенті, присвячені дослідження Ярини Цимбал [11, 12] та Сніжани Жигун [8]. При написанні статі автором використана також колективна монографія «Детективний жанр: художньо-естетичні трансформації в історико-літературному процесі» [13].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується запропонована стаття. Розуміючи під детективом унікальну літературну форму, яка відрізняється від готичного та кримінального роману та не має нічого спільного з романом поліцейським [7, с. 156–161], розберемось, насамперед, з питанням, чому пересічні радянські й ідеологічні еміграційні читачі бажали саме гостросюжетної прози. Причин такому – декілька: як спільних, так і відмінних. По-перше, (спільне), не потрібно було забувати, що 1920-ті – «золоті двадцяті», бо це реально роки стійкого світового економічного процвітання включно з періодом НЕПу в СРСР. По-друге, (відмінне), в Радянській Україні, в котрій процвітає соціалізм, в якій панують рівність і справедливість, немає причин для існування кримінального середовища і скоєння злочинів. Тобто, в українській радянській літературі, немає прототипів для творення образів протагоніста й антагоніста художнього твору. Отже, український радянський детектив за усіма законами часу й реалій, як такий нібито й непотрібний. Тоді як для еміграційного українського європейського осередку детектив, навпаки, стоїть на першому місці, в першу чергу як рекреаційна (психологічна) необхідність. По-третє, (відмінне): якщо в 1920-х у відкритому ідеологічному протистоянні гору брав саме радянський детектив, то в 1930-х першість була перехоплена вже емігрантами, і це за умови офіційного утвердження тоталітарних режимів в Європі та різкого розходження української еміграції з радянським правописом. Й по-четверте (спільне): як радянські українці, так і українці-емігранти, розпорошені по європейським країнам, творили власні детективи. Проте, про все по черзі.

Мета статті. Порівняльний показ української радянської та еміграційної рекреації (фр. *rescreation*, пол. *rekreacja* – відпочинок, від лат. *rescreatio* – відновлення сил) – однієї з головних форм продуктивного використання вільного часу. Обґрунтування популярності детективу як літературного жанру, як способу втечі від реальності та заспокоєння, а подекуди й раціонального погляду на світ.

1920-ті. Українська Соціалістична Радянська Республіка. Потребу в детективі в УСРР пов'язують, по-перше, з ім'ям Миколи Бухаріна (1888 – 1938), котрий за легендою був відданим його читачем (настільки, що запізнювався на наради, захопившись читанням) [8, с. 27]. Ще на початку 1920-х рр. Бухарін закликав радянських письменників створити «червоних Пінкертонів», орієнтуючись на західні зразки. При цьому жанр мав бути елементом ідеологічної війни та вплинути на молодь, деморалізовану, на думку Бухаріна, «НЕПом». По-друге, потреба у детективі виникла серед українських радянських літераторів через прагнення зміцнити сюжетність вітчизняної літератури (фабульність) на противагу лірико-імпресіоністичним зразкам. Тобто, йшлося про уведення до тексту інтриги, таємниці, які б тримали читача у напрузі. Однак, коли гостросюжетна проза нарешті з'явилася в УСРР, то вся одразу, без розмежування жанрів. Критики совісно намагалися вичленувати в її потоці фантастичну повість, кримінальну новелу чи авантюрний роман, але це вдавалося їм не завжди. І якщо автор сам не давав якихось підказок, доводилося шляхом нудного літературознавчого аналізу рахувати: коли у творі більшість елементів детективу, то це детектив. Проте, головне інше: радянські детективи 1920-х були, здебільшого, автобіографічними романами.

Радянський український детектив «починається» з Володимира Винниченка (1880 – 1951). Саме він уперше випробував нову прозову форму в повісті «На той бік» (1919), а пізніше в романах «Сонячна машина» (1921 – 1924) та «Поклади золота» (1926 – 1927).

Останній – із гострою фабулою, незвичайними конфліктними ситуаціями та таємничими шахрайськими аферами героїв є найяскравішим зразком класичного українського радянського детективу. В основу цього детективного роману покладено ідею покладів золота в українських надрах. Розроблені плани покладів були викрадені чекістами, і тепер боротьбу за ці документи ведуть між собою представники радянської влади; українці-емігранти, які опинились за кордоном після Революції 1917–1921 рр.; член французького уряду, який сподівається за допомогою українського золота оживити економіку Франції.

І це було не дивним, бо ж сюжетна лінія класичного радянського детективу 1920-х фактично взята із самого українського «визвольного життя». Виявляється, корупція та афери існували й в роки Української революції. Корупція в УНР почалася з доби Директорії, коли накопичені за доби гетьманату Скоропадського великі кошти в бюджеті, осіли на іноземних рахунках. Вже у січні 1919 р. відбулися перші маніпуляції – зокрема, гра на банківському курсі. Зокрема, був великий скандал із відомим громадсько-політичним діячем Олександром Лотоцьким (1870 – 1939), який потім став послом УНР в Туреччині. Він вимагав обміну йому коштів на заниженому курсом, а не за офіційним. Таким чином отримувалися набагато більші гроші. Власне, не один він так чинив. Потрібно сказати, що і сам Володимир Кирилович Винниченко любляв гроші. Розуміючи, що має мінімальний вплив як голова Директорії, він погодився на припинення свого головування та членства за умови виплати йому значної суми. «Відкат» для Винниченка становив 20 мільйонів гривень. (А потім ми дивуємося, звідки у нього взялася дача на півдні Франції) [5]. «Покладами золота» радянські українці зачитувалися до 1928 р., з 1929 р. цей твір був заборонений [3].

Наступником Винниченка в когорті радянських авторів є Дмитро Іванович Бузько (1890 – 1937) – емігрант-реємігрант, в житті котрого було чимало шпигунів, втеч, розслідувань, бо ж там десь в еміграції залишилися аграрний інститут в бельгійському Жамблу, Копенгагенський університет, підпільна соціалістична робота в Німеччині, Італії, Швейцарії (УПСР), посади в уряді УНР, було все... аж допоки не гримнула «Супруніада». Голова Директорії Симон Васильович Петлюра (1879 – 1926) заснував таку установу, як фінансова агентура. Вона була розташована у Берліні, їй передали контроль над величезними державними коштами. Нюанс крився у тому, що ця фінансова агентура була єдиною установою, яка автономно розпоряджалася коштами на виділення для українських посольств, для військово-санітарних місій, для повернення біженців і для закупівлі військового майна. На її чолі поставили довірену особу Петлюри – Григорія Супруна, який за Центральної Ради очолював кредитову канцелярію Міністерства фінансів УНР. Супрун та його команда отримали владу над великими коштами і почали зловживати цим [4, с. 46–70]. Не отримавши належні йому кошти, Дмитро Іванович став перебіжчиком – таємним агентом ЧК «Професором» (псевдо – О. З.), який, зауважимо, навіть спромігся проникнути в банду отамана Заболотного, що дислокувалася в Балтському повіті Подільської губернії. Цей епізод з життя Дмитра Івановича згодом був екранізований на Одеській кіностудії (детективний роман «Лісовий звір» (1923)). Серед інших відомих детективних творів Бузька: оповідання «Льоля» (1925) й повість «Про що розповідала ротаційка» (1929).

«У той час, що до нього стосується моя історія, на обрії нашої губчека або ДПУ, як вона тоді вже звалася, з'явився великий звір із петлюрівського поля.... З ранку до пізньої ночі провадив я в ДПУ агентурні розробки, намагаючись де-небудь учути дух збілого «звіра», і був згубив уже всяку надію, коли раптом одного вечора найнездатніший з агентів, як це часто буває, дістав випадково цілком певні відомості про схованку «звіра» й про те, що справи з його доручення робить якась гарна панночка, синьоока, з золотавим волоссям, що недавно приїхала з-за кордону» [1].

Детективну нитку Бузька перехоплює в 1920-х й король футуристів Гео Шкурупій (Георгій Данилович) (1903 – 1937). (Футуризм – авангардний напрям у мистецтві, що розвинувся на початку ХХ ст. здебільшого в Італії й відстоював крайній формалізм, пропагував культ індивідуалізму, відкидав загальноприйняті мовні та поетично-мистецькі норми. Проголошував перемогу техніки, науки, швидкості, війни, боротьби з природою та

жіноцтвом. – О. З.). «Провокатор» – його перше детективне оповідання. Талановитому Гео Шкурупію мало було першої книжки сюжетної прози, першого експериментального роману, йому хотілося бути першим і в інших жанрах. Отож, цей протодетектив увійшов до збірки «Страшна мить» 1929 р., яка містила лише чотири твори: «Місяць з рушницею», «Провокатор», «Страшна мить», «Зруйнований полон». «Провокатор» звучить майже як у Агати Крісті, тільки от... Королеву детективу король футуропрерій не читав і не міг читати.

«Містечко в долині завмерло, люди принишли в кімнатах, не запалюючи світла, бо воно притягає блискавку. Чорна каламуть хмар змішалась із блискавками в якусь пекельну лемішку. Раптом пролунав хряск — гучний як постріл, і перша вільха, наче підрізана вогневою косою, впала на кручі.

У вікнах одноповерхового кам'яного будинку тьмяно блимало світло. Безугавні блискавки освітлювали вивіску: Поштово-телеграфна контора

При виблисках, світло у вікнах контори ставало зовсім тьмяним, майже мертвим. У кімнаті контори на стільці перед апаратом Морзе сидів телеграфіст. Його поза квала, безвільна. Голова відкинута на бильце стільця, і руки звисли, як у заснулого. Телеграфіст мертвий. У грудях йому стирчить ручка фінського ножа. Сорочка забруднена чорною плямою крові. Телеграфіст мертвий» [12].

Автором перших радянських шпигунського й фантастичного детективів у 1920-х був і колишній петлюрівський артилерист Юрій Корнійович Смолич (1900 – 1976). Мова йде про повість «Півтора людини» (1927) та роман «Господарство доктора Гальванеску» (1928).

Чекіст Мадюдя з десятима роками стажу не зважаючи ні нащо викриває спробу контрреволюціонерів викрасти плани спорудження Дніпрельстану [11].

А Юлія Сахно – радянська студентка з Берлінської академії, що приїздить до Гальванеску переймати сільськогосподарський досвід, – через жіночу допитливість викриває злого генія тоді ще румунської Бессарабії. (Генія, завдяки якому, здійснювалися операції над людьми, (зокрема українськими емігрантами), й вони перетворювалися на роботів) [10].

1930-ті. Українська Соціалістична Радянська Республіка / Українська Радянська Соціалістична Республіка. Закінчення доби нової економічної політики призвело й до занепаду радянського детективу, бо в 1930-х, в умовах тоталітарних реалій на детективному радянському небосхилі тільки скромно сяяла зірка Юрія Юрійовича Шовкопляса (1903 – 1978). На авансцену в той час завдяки Юрію Юрійовичу «вийшов» лікар Михайло Григорович Піддубний – такий собі розумаха-товстопузик, котрий працював у туберкульозному санаторії під Харковом. А супроводжував його власний Гастінгс – наївний та простакуватий старший міліціонер Пересада. Справи, які розплутував Піддубний, були напрочуд різноманітними: вбивства, крадіжки, провокації, шантаж та навіть спланований нещасний випадок.

Однак, в радянському детективі, виявляється, не могло бути маніяків, гвалтівників і розкрадачів соціалістичної власності. А що вже казати за звичні побутові сюжети!? Отож, Шовкоплясові добряче перепадало. Що це, мовляв, за трафарети буржуазного детективу? Детектив мав не розважати, а обслуговувати ідеологічні потреби радянського читача. Врешті-решт, де це бачено, щоб радянська міліція ганьбилася раз за разом, а її ставив на місце якийсь лікар з черевцем. Тому, в 1930-х у класичний український радянський детектив поцілила підступна куля партійних ідеологів. Його відродження сталося тільки в 1970-х у формі міліцейського детективу Володимира Кашина про інспектора карного розшуку Дмитра Ковалю.

1930-ті. Український еміграційний детектив. На відміну від своїх ідеологічних супротивників, український еміграційний детектив у статусах суто історичного й пригодницького романів (в еміграційному середовищі – «сенсаційних повістей») [6, с. 20–23], вийшов на історичну арену в 1930-х, що було пов'язано з переосмисленням причин поразки Української революції, розумінням реалій 1930-х, переформатуванням тактики й стратегії подальшого виживання напередодні нового світового конфлікту. І це стосувалося усіх без винятку українських еміграційних осередків у Європі: чехословацького, польського,

німецького, французького, румунського, турецького, белградського та загребського тощо. Кажучи іншими словами, міжвоєнні українські еміграційні осередки «не вигадували велосипеда», а й надалі пропагували славетне українське минуле, додаючи до нього нових українських героїв – власне самих пересічних емігрантів-борців.

У 1930-х українська міжвоєнна еміграція на європейському континенті зачитувалася історико-детективно-пригодницькими новелами, повістями та романами Григорія Лужницького (1903 – 1990).

Григорій Леонідович Лужницький – відомий поет, драматург, театральний критик, історик театру, театрознавець й прозаїк. Спершу навчався в університеті ім. Карла Франца у м. Грац (Австрія). Згодом, у 1922 – 1926 рр. завершував навчання у Карловому університеті в статусі докторанта «*landabilem legitimus*», бо тут була одна з найкращих кафедр порівняльної славістики, а ще в Празі прожила його рідна сестра Юлія. Тема докторської дисертації Лужницького звучала так: «Розвій української лірики в ХІХ столітті». І хоча Григорій Леонідович згодом повернувся до Львова в 1927 р., він не переставав творити в свідомо обраному жанрі «сенсаційної повісті», хіба що писав під різними псевдонімами. Наприкінці 1930-х це яскраво відобразиться у трилогії «Багрянний хрест», «Срібний череп» й «Чорна ігуменя», де розповідалося про козацьку контррозвідку. (Львівське видавництво Івана Тиктора в 1937 р. надрукує повісті Лужницького «Багрянний хрест» та «Срібний череп», під псевдонімом Семен Ордівський). Тоді як в сенсаційній повісті «Сім чаш» йшлося вже про змагання першої мазепинської еміграції з підступами російської агентури [2].

Суто міжвоєнними були також наступні його «сенсаційно-пригодницькі повісті»: «Перша ніч» (1928), «Товариші усміху» (1929), «Кімната з одним входом» (1931), «Годинник з надбитим склом» (1933), «Стріл у ночі» (1934), «Гальо!.. Гальо!.. Напад на банк!» (1935), де фігурували як діячі націоналістичного підпільного руху міжвоєнної Галичини, так й інших рухів (хорватського, сербського, польського, румунського), оскільки Григорій Леонідович й сам був підпільником. Завдяки цьому факту, новітні українські герої у творах Лужницького поставали в уяві читача своєрідною державою в державі, де панував власний порядок, норми поведінки, наявна конспірація. Наприклад, у повістях «Перша ніч» та «Товариші усміху» головним героєм виступав професор археології Слуцький, котрий удаючи з себе далеку від політики людину, відвертав увагу поліції й очолював підпільну організацію. А в першому, конфіскованому польською цензурою в 1934 р. (надрукованому під псевдонімом Полянич), виданні повісті «Стріл у ночі» український націоналістичний рух маскувався автором під хорватський з відповідною зміною персонажів.

«...Нагло недалечко грянув стріл. Марковський з Павловським зірвались з місця і вхопили кріси в руки, а шофер повиволі держав авто. Мотор пискливо відсапнув, а ліворуч з-за дерева блимнув вогонь і коло вуха Марковського пронизливо засвистало. Напад, крикнув Павловський, і не міряючи стрілив ліворуч...» [9, с. 14].

Висновки. Отже, як радянський детектив, так і еміграційні сенсаційні повісті, попри свої відмінні та спільні риси, демонстрували необмежені можливості неупередженого логічного мислення: компенсацію безпорадності, долання страхів, полегшення почуття провини, пережиття почуття очищення від своєї гріховності, вихлюп емоцій, появу інтересу до гри та змагання, потребу в читанні і спостереженні за цікавими характерами, прагнення романтики в повсякденному міському/сільському житті та спроби розгадати таємницю. Це логічне мислення не тільки розв'язувало ту чи іншу складну проблему, а й часто допомагало практично вижити в непростих життєвих реаліях. В цьому й крився секрет популярності детективного жанру – в практичності та інтелектуальному задоволенні.

Перспективи подальшого опрацювання теми. Запропонована тема є перспективною у ракурсі такого наукового напрямку як історія повсякдення, що досліджує умови життя, праці та відпочинку, а також фактори, що впливають на формування свідомості та норм поведінки, соціально-політичні уподобання тощо переважної більшості населення («пересічних людей», «безіменних», «мовчазних») тієї чи іншої країни в той чи інший історичний період.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаної літератури

- 1.Бузько Д. Льоля. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17648> (дата звернення: 14.07.2022 р.).
- 2.Вічарик Н. Григорій Лужницький: митець, який назавжди залишився українцем. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/15-0316.pdf> (дата звернення: 25.10.23 р.).
- 3.Винниченко В. Поклади золота. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10412> (дата звернення: 14.02.2024 р.).
- 4.Гай-Нижник П. «Супруніада»: уряд Директорії проти Фінансової агентури УНР в Німеччині (1919–1921 рр.). *Київська старовина*. 2010. №1.
- 5.Гай-Нижник П. Корупція сто років тому: як обкрадали армію УНР і до чого це призвело. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/04/01/pavlo-hai-nyzhnyk/> (дата звернення: 12.05.2019 р.).
- 6.Зубко О. Є. Художньо-літературні смаки української еміграції на теренах міжвоєнної Чехословаччини (1920 – 1930 рр.). *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: історичні науки*. Вип. 34 (73). № 4. К.: ТНУ ім. В. Вернадського. 2023. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.4>
- 7.Кузнецов Ю. В. Детектив: занепад чи розквіт. *Всесвіт*. 1990. № 10.
- 8.Жигун С. Український детектив 1920 – 1980 рр.: Історія та прагматизм. Детективний жанр: художньо-естетичні трансформації в історико-літературному процесі: [монографія] / за ред. проф. О. В. Кеби. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В. 2021. С. 24 – 42.
- 9.Поляннич Б. Стріл у ночі. Філядельфія. Видавництво: Конотоп. 1974. (111 с.).
- 10.Смолич Ю. Господарство доктора Гальванеску. URL: <https://knigoed.club/page-14-4573-gospodarstvo-doktora-galvanesku-jurij-kornijovich-smolich.html> (дата звернення: 12.05.2019 р.).
- 11.Цимбал Я. Народження українського Холмса. Постріл на сходах. Детектив 20-х років. К: Темпора, 2019. (528 с.).
- 12.Цимбал Я. Шкурупій. Від А до Я. URL: <https://tyzhden.ua/shkurupij-vid-a-do-ia/> (дата звернення: 12.05.2019 р.).
- 13.Детективний жанр: художньо-естетичні трансформації в історико-літературному процесі: [монографія] / за ред. проф. О. В. Кеби. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В. 2021.(188 с.).

О. Ye. ZUBKO (PhD History)

Senior Lecturer of the Department of World History and Archaeology

e-mail: zubkoolga5@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

Donetsk National University named after V. Stusa (Vinnytsia)

St. 2 Hrushevsky, Vinnytsia, 21050, Ukraine

**UKRAINIAN DETECTIVE (SOVIET AND EMIGRE):
HISTORY AND PRAGMATICS (1920–1930)**

The task of scientific research. The study of ukrainian soviet and emigration literary tastes, which changed under the pressure of historical realities in the 1920s and 1930s. Distinguishing the concepts of «ukrainian soviet detective story» and «ukrainian emigration sensational stories».

Methodology of research and scientific approaches. Methodology of research is based on the principles of historicism, objectivity, comprehensiveness, integrity, systematicity, as well as on the use of methods of analysis and synthesis, historical-genetic, historical-comparative, historically-typological, problem-chronological.

The main results of the research carried out within the article. It was found out that the soviet detective by Volodymyr Vynnychenko, Dmytro Buzko, Georgy Danylovych, and Yuri Smolych prevailed in the 1920s. There were many autobiographical allusions in the storylines of the soviet detective. The Vynnychenko novel «Gold Deposits» sparked interest due to the mysterious fraudulent schemes of the characters, which reflected the corruption of the Directory period. In the story «Lyolya» by Dmytro Buzko, the author's repatriation and his undisguised desire to settle scores with those involved in the «supruniada» it was read. «Provocateur» by Georgy Danylovych was the first attempt in such a literary genre as a classic detective story. Yuri Smolych intrigued with espionage (the detective story «One and a Half Men») and fiction (the detective story «The Household of Doctor Galvanescu»).

In the 1930s, party ideologists cunning bullet targeted the soviet ukrainian detective, which caused a lot of trouble for Yuri Shovkoplyas with his doctor Piddubny, because there could not possibly be any maniacs, rapists, or thieves of socialist property or any criminal domestic plots in a soviet detective story.

Instead, the 1930s were the years of emigration sensational novels. At that time, Ukrainian immigrants on the European continent enjoyed reading the works of Hryhoriy Luzhytskyi, who «did not invent the bicycle», but continued to promote the glorious Ukrainian past, adding new Ukrainian heroes to it – the most ordinary emigrants, fighters, detectives. Among his sensational stories, the most famous are: «The First Night» (1928), «Comrades of the Smile» (1929), «The Room with One Entrance» (1931), «The Clock with the Broken Glass» (1933), «Shot in the Night» (1934), «Hallo!..Hallo!..Attack on the bank!» (1935); trilogy «Crimson Cross» (1931 - 1937).

Originality and practical significance. Reading books by ukrainians as a psychological release and relief from stressful situations on both sides of the border during the period between the two world wars is the clear example of practicality and intellectual satisfaction, which is so important in our time.

Prospects for studying the problem. The study of the literary preferences of ukrainian soviet readers and ukrainian emigrants in the 1920s and 1930s as recreation is promising from the perspective of such a scientific direction as everyday history, which examines the conditions of life, work and rest, as well as factors affecting the formation of consciousness and norms of behaviour, socio-political preferences, etc. of the vast majority of the population («ordinary people», «nameless», «silent») of one or another country in one or another historical period.

Key words: *detective story, sensational stories, the period between the two world wars, soviet reader, emigrant reader, everyday history.*

References

1. Buzko D. Lolya. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17648> (access date: 14.07.2022). (in Ukrainian).
2. Vicharyk N. Hryhoriy Luzhnytskyi: an artist who forever remained a Ukrainian. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/15-0316.pdf> (access date: 24.10.2023). (in Ukrainian).
3. Vynnychenko V. Deposits of gold. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10412> (access date: 14.02.2024). (in Ukrainian).
4. Guy-Nyzhnyk P. «Supruniad»: the Government of the Directory against the Financial Agency of the Ukrainian People's Republic in Germany (1919–1921). *Kyiv antiquity*. 2010. No. 1. (in Ukrainian).
5. Guy-Nyzhnyk P. Corruption a hundred years ago: how the army of the Ukrainian People's Republic was robbed and what it led to. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/04/01/pavlo-hai-nyzhnyk/> (access date: 12.05.2019). (in Ukrainian).

6. Zubko O. Ye. Artistic and literary tastes of Ukrainian emigration in the territory of interwar Czechoslovakia (1920 – 1930). *Scientific notes of TNU named after V. Vernadskyi. Series: historical sciences*. Vol. 34 (73). No. 4. K.: TNU named after V. Vernadskyi. 2023. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.4> (in Ukrainian).
7. Kuznetsov Yu. V. Detective: decline or prosperity. *Universe*. 1990. No. 10. (in Ukrainian).
8. Zhigun S. Ukrainian detective 1920 – 1980: History and pragmatism. Detective genre: artistic and aesthetic transformations in the historical and literary process: [monograph] / edited by Prof. O. V. Keby. Kamianets Podilskyi: Publisher O. V. Kovalchuk 2021. S. 24 – 42. (in Ukrainian).
9. Polyanych B. Shot in the night. Philadelphia. Publisher: Konotop. 1974. (111 p.). (in Ukrainian).
10. Smolych Yu. The household of Dr. Galvanescu. URL: <https://knigoed.club/page-14-4573-gospodarstvo-doktora-galvanesku-jurij-kornijovich-smolich.html> (access date: 12.05.2019). (in Ukrainian).
11. Tsymbal Ya. Birth of Ukrainian Holmes. Shot on the stairs. Detective of the 20s. K: Tempora, 2019. (528 p.). (in Ukrainian).
12. Tsymbal Ya. Shkurupii. From A to Z. <https://tyzhden.ua/shkurupij-vid-a-do-ia/> (access date: 12.05.2019). (in Ukrainian).
13. Detective genre: artistic and aesthetic transformations in the historical and literary process: [monograph] / edited by Prof. O. V. Keby. Kamianets Podilskyi: Publisher O. V. Kovalchuk 2021. (188 p.). (in Ukrainian).

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 02.02.2024.

Текст затверджено до друку 16.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.